

BOEKBESPREKING

Bach en de getallensymboliek

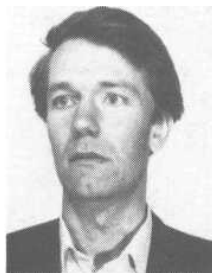
In 1985 verscheen bij de Walburg Pers te Zutphen een opzienbarend boek over de getallensymboliek in het werk van de componist Bach. In *Bach en het Getal*, geschreven door de conservatorium docenten Kees van Houten en Marinus Kasbergen, zou worden aangetoond dat Johann Sebastian Bach (1685-1750) niet alleen zijn eigen naam in zijn stukken heeft verwerkt, maar ook onder meer zijn sterfdatum!

In de media werd ruime aandacht besteed aan het boek. *Muziek & Dans* (januari 1986) sprak van 'de gesprekstof van het jaar in de muziekwereld' en oordeelde dat de verbazingwekkende conclusies van de auteurs niet overhaast getrokken waren. *NRC-handelsblad* (26 april 1985) wijdde een uitvoerige, lovende bespreking aan het boek en prees de zorgvuldige werkwijze van de auteurs: er waren zelfs toevalsberekeningen met de computer uitgevoerd!

In het door Dr. B. Kahmann geschreven voorwoord bij *Bach en het Getal* lezen we dat 'deze studie zich qua omvang en diepgang onderscheidt van alles wat tot nu toe hierover verschenen is.' Zelfs in de zeer afwijzende bespreking in *De Volkskrant* (7-6-1985) werd gesteld, dat de theorie dat Bach met behulp van getallen zijn eigen handtekening in zijn muziek heeft aangebracht 'zonder veel skepsis te aanvaarden is.'

Uitgangspunt van het boek is de relatie tussen woorden en getallen die ontstaat wanneer we de letters van het alfabet van rangnummers voorzien. Dus a=1, b=2, enzovoort (waarbij i=j-9 en u=v=20, zodat z=24).

De auteurs beginnen met een 'onderzoek' dat betrekking heeft op het getal 14 en de reeks 2-1-3-8, beide een mogelijk symbool voor de naam 'Bach'. Hoe trachten zij nu aannemelijk te maken dat '14' 'inderdaad verwijst naar 'Bach'? De schrijvers stellen dat hun methode van benadering 'voortdurend dezelfde blijft'. Echter, bijna ieder keer dat zij een reeks getallen uit een compositie distilleren, gebeurt dat op een andere wijze. Nu eens tellen ze het aantal maten van een stuk, dan weer het aantal noten, dan weer het aantal thema-inzetten, dan weer het aantal voortekens, etc., etc. Kortom, de auteurs maken het zich nogal gemakkelijk, want de lezer krijgt bij ieder stuk een andere analysemethode aangereikt. Meestal worden binnen een stuk zelfs meerdere methoden tegelijkertijd en door elkaar gebruikt.

Simon Burgers

Bach en het getal. Kees van Houten & Marinus Kasbergen, De Walburg pers, Zutphen, 1985. (tweede druk: 1986.)

Ich, ich!

Laat ik een en ander aan de hand van voorbeelden toelichten. De *Inventio* nr. 14 in Bes heeft het volgende hoofdthema:

Volgens Van Houten en Kasbergen moeten we dit uit 8 tweeëndertigste + 12 zestiende notenwaarden bestaande thema opsplitsen in:

8 tweeëndertigsten	= h
3 zestienden, welke aan de tweeëndertigsten vastzitten	= c
9 andere zestienden	= i

Het zal zelfs voor mensen die geen noten kunnen lezen duidelijk zijn, dat een

splitsing in aantallen tweeëndertigsten en zestienden één mogelijke verdeelsleutel is. 'Zestienden, welke aan de tweeëndertigsten vastzitten' is een, gedeeltelijk overlappende, andere. Bovendien kan men met deze laatste sleutel een tweede verdeling maken:

12 zestienden	— m
3 tweeëndertigsten, welke aan de zestienden vastzitten	= c
5 andere tweeëndertigsten	— e

Het zal de lezer opvallen, dat in geen van beide interpretaties Bachs naam opduikt. De eerste lezing geeft evenwel de letters c, h en i, en die zouden verwijzen naar het woord 'ich'. De 20 maten van het werkje worden op dubieuze gronden eveneens in 3-8-9 gesplitst:

thema 3 maten	— c
voortzetting zwakke cadens in c 8 maten	= h
aanzet van een duidelijk andere bewegingsgroep 9 maten	- i

Deze indeling is wel buitengewoon vergezocht. De volgende indeling is thematisch en harmonisch meer verantwoord, zoals iedereen kan inzien die de moeite wil nemen de Zweistimige Inventionen erbij te nemen:

thema in Bes	3 maten
voortzetting, modulerend, met cadens in F	2 maten
letterlijke herhaling eerste fragment (met stemwisseling en transportie naar F)	3 maten
voortzetting, modulerend	7 maat
thema in Bes (in stretto)	4 maat

Enfin, mochten de auteurs gelijk hebben, dan zei Bach dus middels zijn composities: Ich, ich!

Cijferaars

Praeludium en Fuga nr. 1 in C uit 'Das Wohltemperierte Klavier' tellen samen 62 maten. Dat is weliswaar geen Bachgetal, maar de auteurs vertellen ons dat we 62 moeten lezen als $48 + 14$. Het getal 48 lijkt op haar beurt weinig met Bach te maken te hebben, maar het is te ontbinden in factoren als $2 \times 1 \times 3 \times 8$. Een nogal ongebruikelijke wijze van ontbinden in factoren; normaliter gebeurt dat zo: $48 = 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 3$. Als nu het Praeludium uit 48 maten bestond en de Fuga uit 14, was er nog iets wat in de richting van $62 = 48 + 14$ wees, maar nee: het Praeludium telt 35 en de Fuga 27 maten.

De twee Bach-exegeten laten zich daardoor niet van de wijs brengen, want 14 maten voor het einde van de Fuga is er een 'tussencadens'. Het hoeft geen betoog dat een cadens binnen een Fuga nooit een zinnig criterium kan zijn voor een scheiding tussen wat daarvoor en daarna komt, zolang er een veel voor de hand liggender crite-

B.A.C.H.

rium is, te weten de scheidslijn tussen Praeludium en Fuga zelf.

Exemplarisch voor de betoogtrant van Van Houten en Kasbergen is hun opmerking over de bijzondere wijze waarop Bach juist de veertiende themainzet heeft behandeld: deze inzet wordt niet afgemaakt, maar in dezelfde stem verbonden aan de vijftiende. 'Dit is een unieke situatie in deze Fuga.' De auteurs realiseren zich niet hoe eenvoudig het is om een aantal unieke situaties in een werkje van Bach te vinden. De themainzet in de bas in maat 17 van dezelfde Fuga bijvoorbeeld, is uniek vanwege de verlengde eerste noot; het thema in de sopraan in maat 24-25 is uniek door het ontbreken van het middenstuk, en ga zo maar door. Overigens: aangezien de incomplete themainzettingen worden meegeteld, wat blijkt uit de behandeling van de 14e inzet, is er een fout gemaakt. Er zijn geen 24 themainzettingen, maar 26. (Voor de belangstellenden: in F. Iliffe's *Analyse van Bachs 48 Preludes en Fugas*, worden de 26 themainzettingen stuk voor stuk besproken.)

Het gedeelte van Bach en het Getal dat zich bezighoudt met de sterfdatum en andere data, wordt gekenmerkt door dezelfde heilloze aanpak. Telkens wordt ad hoc een interpretatiemethode geconstrueerd. Het is dan ook volkomen zinloos om met een computer de kans te berekenen dat de gevonden resultaten op toeval berusten. Volgens de auteurs is die kans 'vrijwel nihil'. In werkelijkheid is ze honderd procent, als je maar vindingrijk genoeg bent in het ter plekke verzinnen van criteria ter interpretatie. En het moet gezegd: de beide cijferaars zijn buitengewoon ingenieus. Komen we 22 tegen, dan is dat 'X', het bekende symbool voor Christus'. Houden we nog 22 en 21 over wanneer we uit de 'Inventionen & Sinfonien' Bachs sterfdatum hebben gefabriceerd? Geen nood, dat betekent 'Credo', want $22 + 21 = 43$ en dat getal krijg je ook wanneer je de letters van het woord credo in getallen vertaalt. Jammer alleen dat de verdeling $22 + 21$ noch de letterverdeling $c - 3 + r = 17 + e - 5 + d - 4 + o = 14$ noch de lettergreepverdeling $cr = 25 + do = 18$ weerspiegelt.

Rozenkruizers

Bach zou ook veelvuldig termen van de Rozenkruizers verwerkt hebben in zijn composities, niettegenstaande het feit dat er geen enkele aanwijzing is dat Bach zich ooit in hun leer heeft verdiept. De Rozenkruizers hadden volgens Van Houten en Kasbergen hun eigen jaartelling, beginnend met het geboortejaar van de mythische stichter

van de beweging, *Christian Rosencreutz*. Alleen dat jaar, 1378, noteerden zij in de Christelijk jaartelling, zo lezen we op pagina 60. Het is in dat verband vreemd dat we op pagina 37 vernemen van een spreuk in de graikamer van Rosencreutz. Die moest namelijk symbolisch gelezen worden als het Christelijke jaar 1604.

Het lijkt niet erg aannemelijk dat Bach in één stuk sommige jaartallen symboliseerde in de Rozenkruizer jaartelling en andere weer in de Christelijke, wat bijvoorbeeld in de orgelsonates zou voorkomen. Daarnaast is het onduidelijk wat we moeten beginnen met in die sonates verborgen boodschappen als:

97 = Christian
155 = Rosencreutz
54 = Marz
163 = Einundzwanzig
180 — 36x5 = Symbool voor 'jaar'
307 — 1685 in de jaartelling van Rosencreutz

Zelfs wanneer men weet dat Bachs geboortedatum 21 maart 1685 was, blijft het moeilijk te begrijpen waarom de auteurs menen dat hier 'op fraaie wijze een reeks van begrippen in logische samenhang gelezen kunnen worden.'

Kalenders en levensdagen

Een hoogtepunt in ongerijmdheid bereiken de schrijvers wanneer zij zich met het getal 23869 bezig gaan houden. Dit is het aantal levensdagen van Bach, waarbij de geboortedag en de sterfdag niet zijn meegeteld 'omdat het preciese moment waarop Bach geboren is, niet bekend is.' Een wonderlijke argumentatie, zeker wanneer men bedenkt dat Bach om 8 uur 's avonds is gestorven. Een babietje dat één dag na zijn geboorte in de avond sterft heeft volgens deze telmethode dus niet geleefd. Nu komen de auteurs tot de volgende ontdekking:

Johann=58 x Sebastiaan=86 x
Bach=14 - 69832
Bijna precies het omgekeerde van 23869!

De auteurs hebben niet door dat een relatie tussen deze twee getallen, zelfs met hun eigen verklaringen, niet aannemelijk te maken is. Het optreden van Bachs sterfdatum in zijn stukken wordt namelijk verklaard als een teken van Bachs welhaast kosmische genialiteit. Ieder kind kan begrijpen dat, al zouden de composities van Bach een manifestatie zijn van kosmische of wat voor genialiteit dan ook, zijn naam dat niet is. Die heeft hij namelijk niet zelf verzonnen.

Desalniettemin, met enig kunst- en vliegwerk halen de auteurs het getal 23869 uit de Inventionen en vervolgens

proberen zij te verklaren waarom dit getal niet vaker in zijn composities voorkomt. Zij zien een eventuele verklaring in de invoering van de Gregoriaanse kalender in Duitsland rond 1700. Hierbij werden tien dagen overgeslagen en dus 'kan de kwetsbaarheid van het onderwerp een verklaring zijn voor het feit, dat Bach later nog slechts sporadisch en veel minder uitvoerig erop terugkomt.'

Arme Van Houten en Kasbergen! Zo graven ze een graf voor hun mooiste vondst. Want wat voor kalender er ook ingevoerd mag worden tijdens een mensenleven, het aantal levensdagen blijft gelijk; anderzijds, met mogelijk kalenderwijzigingen in gedachten, zal een mens er wel voor oppassen zijn sterfdatum te voorspellen.

Pseudowetenschap

Van Houten en Kasbergen zijn van mening dat 'de waarschijnlijkheid van een bepaalde visie groeit naarmate meer voorbeelden steeds weer met de gekozen visie overeenstemmen, terwijl bovendien de methode van benadering technisch voortdurend dezelfde blijft.' Hiermee geven de schrijvers zelf aan dat hun methode niet wetenschappelijk is, maar pseudowetenschappelijk. Pseudowetenschappers 'bewijzen' hun theorieën doorgaans door het aandragen van een indrukwekkende hoeveelheid feitenmateriaal dat in overeenstemming is met de theorie. Van Houten en Kasbergen gaan op een dergelijke manier te werk. Tussen de miljoenen noten in de werken van J.S. Bach is een onafzienbare hoeveelheid getalsrelaties te formuleren. Vandaar dat je de getallen die je zoekt, inderdaad zult vinden. Bach en het Getal maakt dan ook volstrekt niet aannemelijk dat het 'kosmisch genie' Bach onder meer zijn sterfdatum voorspeld heeft. Trouwens, wanneer een kosmisch genie zich doorlopend bezighoudt met het proclameren van de eigen naam en sterfdatum, dan is het met de kosmische genialiteit treurig gesteld.

Simon Burgers is neerlandicus. Tijdens zijn afstudeerfase specialiseerde hij zich in methoden en technieken van wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast voltooide hij een studie compositie aan het Rotterdams Conservatorium.